
Legen som kom for tidlig

BOKOVERSIKT



Legen Johann Friedrich Struensee (1737 – 72) har fått sitt ettermæle, både i dansk-norsk og i europeisk politikk. Han har fått sin plass i medisinhistorien også, som en dyktig, observant og handlekraftig fagmann og forfatter, blant annet kjent for sin beskrivelse av munn- og klovsyke fra 1764, men det skal vi ikke ta opp her.

Det er hans politiske ettermæle som har den besynderlighet ved seg at karakteristikkene kan være høyst forskjellige og de er ofte motstridende. Dels hører vi i negative vendinger om tyskeren som i 1768 ble lege for den sinnsforvirrede kong Christian VII (1749 – 1808) og hans dronning Caroline

Mathilde (1751 – 75) og misbrukte tilliten og fortroligheten han oppnådde ved kongens bord og etter hvert i dronningens seng til å skaffe seg en maktposisjon i det dansk-norske samfunn før han ble stoppet. Men vi hører også om opplysningsmannen og idealisten som lærte den korrupte og erkekonserverive statsmakten å kjenne og gjorde hva han kunne for å få innført reformer til befolkningens beste, reformer som Europa først så maken til 20 år senere ved den franske revolusjon.

Historien om trekanten Struensee, kongen og dronningen fascinerer. Den pirrer interessen også fordi en del av kildenes utsagn åpenbart gir seierherrenes historie. Det er en slags tåke over virkeligheten.

Caroline Mathilde ble forvist til byen Celle i det nåværende Tyskland etter at hennes datters far Struensee hadde mistet sin høyre hånd og sitt hode for de til slutt velrettede hugg av skarpretterens øks 28. april 1772. Hun døde i 1775, 24 år gammel, av en historisk sett uklar sykdom. Det står et monument over henne i Celle. En vinterdag for mange år siden gikk jeg av toget i Celle for å se på monumentet før jeg tok neste tog videre. Men monumentet kunne ikke sees, det var dekket av en kasse fordi det var vinter. Humrende inni meg kunne jeg bare konstatere enda et – om enn pragmatisk – utslag av hemmelighetsfullheten.

Det sier seg selv at Struensee-dramaet gir spillerom for fantasien. Den svenske suksessforfatteren Per Olov Enquist (f. 1934) er en av dem som har forsøkt å trenge inn i stoffet og spinne videre på det. Romanen *Livläkarens besök* (1999) foreligger nå på norsk. Den historiske roman som sjanger har det ved seg at den legitimerer fantasiens flukt der historikeren må nøye seg med å la sin fantasi komme til uttrykk gjennom drøfting og analyse av behørig kildebelagte fakta. Det er romanforfatterens privilegium å skrive historien slik den kunne ha vært – kanskje blir det riktig, kanskje ikke. Hvordan har så Enquist klart dette?

Først til det ytre, til fortellingen som sådan: *Livlegens besök* er spennende lesing fra første til siste side. Og historiens gang er som vi kjenner den, med en rekke nye momenter, men noen av disse er ganske sikkert dikteriske interpolasjoner. I den medrivende teksten glemmer vi nesten at replikkvekslinger og stilltiende tanker sjelden forekommer i kildene, og heller ikke f.eks. de mer inngående pikante detaljer fra aktørenes kjærlighetsliv.

Så til bokens indre, dens analyse av Struensees virke ved det dansk-norske hoff. Ved å ta utgangspunkt i det vi vet om hovedpersonene som *personer*, tegner forfatteren et bilde av situasjonen slik den meget vel kan ha fortonet seg der og da:

Christian VII, den gale kongen i sine embetsmenns makt. For embetsmennene var det imidlertid viktig å holde ham gal. Gjennom oppdragelsen da han var gutt og gjennom holdningene til ham da han ble eldre. Han måtte være passe gal, men ikke så gal at han f.eks. døde eller måtte gå av, for den eneveldige kongens galskap var fundament og forutsetning for de virkelige makthavernes makt.

For å ta vare på kongen bestemte man å finne en livlege. Det ble den ansette dr. Struensee, opprinnelig fra Halle, nå stadslege i Altona. Den 31 år gamle legen tiltrådte som reisekirurg for kongen på dennes lange Europa-reise i 1768, og ble

formelt utnevnt til livlege og etatsråd året etter. Men hvor klokt hadde valget vært, sett fra embetsverkets side? Struensee viste seg å bli en farlig mann, både i kraft av sin medisinske og sjelelige omsorg for de kongelige og den nærhet han fikk til dem, og på grunn av sitt engasjement i opplysningsfilosofien og dens spørsmålstegn ved det bestående samfunn.

Og den famøse dronningen. Importert fra England og giftet bort 15 år gammel i 1766 til den 17-årige gale Christian. I et fremmed land, ved et servilt og intrigant hoff der det til og med ble talt på for henne fremmede språk: dansk, tysk og fransk.

Enquists tekst lar oss med psykologisk nennsomhet forstå hvorfor det kunne bli som det ble, hvorfor det kunne gå som det gikk. Hvordan konge, dronning og lege en tid kom til å fungere som en enhet, hver ut fra sine forutsetninger. Opplysningsmannen og den sosialt engasjerte legen Struensee fremstilles som fremsynt, men naiv. I sin reformiver undervurderte han sine motstandere, forsvarerne av det gamle og av deres egen makt og privilegier. Og han undervurderte folkets evne til å ta i bruk den frihet han gav dem, f.eks. den nyinnførte trykkefriheten som kom til å slå hardt tilbake mot ham selv. Dette måtte han dø for.

Enquist gir også en interessant analyse av den kortvokste, sprenglærde, rigide og reaksjonære Ove Høegh-Guldberg (1731 – 1808), kanskje den viktigste arkitekten bak konspirasjonen som førte til Struensees fall i 1772, og som førte til at han selv oppnådde en unik maktposisjon, inntil han ble avsatt fra sin ervervede statsministerpost i 1784.

Historien om livlegen Struensees fireårige besøk i Danmark er lærerik og har tidløse elementer i seg: Hvordan det går når nye ideer kommer for tidlig. Hvordan maktsyke arter seg. Hvordan lojalitet er en skjør ting. Hvordan baktale er et mektig våpen. Hvordan det går hvis man tror for godt om sine medmennesker og ikke er oppmerksom på kynismen som kan lure under overflaten.

Enquists roman anbefales på det varmeste.

ØivindLarsen

Institutt for allmenn- og samfunnsmedisin

Universitetet i Oslo

Publisert: 30. juni 2001. Tidsskr Nor Legeforen.

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2026. Lastet ned fra tidsskriftet.no 24. juni 2026.